

หลักการสงเคราะห์ในมุมมองพระพุทธศาสนา

Principles of Assistance in Buddhist Perspective

พระมหาเมธีชัย กิจจสาโร

Phramaha Meechai Kiccasaro

พระครูปริยัติพุทธิคุณ

Phrakrupariyatputhikul

พระมหาวราทิต อาทิตวโร

Phramaha Warathit Atitavaro

พระมหาบัวพันธ์ ฉนทโสภโณ

PhramahaBuaphan Chandasobhano

พระมหาเศรษฐา เสฏฐมโน

Phramaha Setta Settamano

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยบริหารการกาฬสินธุ์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: settahinsila@gmail.com

Received: 1 February 2024; Revised: 10 February 2024; Accepted: 17 February 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายศึกษาหลักการสงเคราะห์ในมุมมองพระพุทธศาสนา การสงเคราะห์คือการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในมุมมองพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น 2 อย่างได้แก่ 1) อามิสสงเคราะห์ สงเคราะห์อามิสสิ่งของที่จำเป็นในชีวิต และ 2) ธรรมสงเคราะห์การให้หลักธรรมคำสอนเป็นทาน การสงเคราะห์มุ่งให้เกิดผลเป็นการตอบสนองความต้องการของชีวิตและแก้ไขปัญหาของชีวิต ใน 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การแก้ไขปัญหาด้านบุคคล 2) การแก้ไขปัญหาด้านสังคม และ 3) การแก้ไขปัญหาด้านจิตใจ หลักการของการสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนามีแบบที่ดำเนินตามธรรมทาน เช่น การถวายทาน การสมาทานศีล การปฏิบัติวิปัสสนาธุระ หลักการของการสงเคราะห์ด้านวัตถุสิ่งของต่อผู้อื่น ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือด้วยปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า ยารักษาโรค คุณลักษณะของผู้ให้การสงเคราะห์ คือ มีความรักที่เป็นกุศลจิต มีจิตเมตตาและกรุณาปรารถนาดี และมีจิตอาสาช่วยเหลือโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ประโยชน์ของหลักการสงเคราะห์ทำให้คนในสังคมเกิดความสามัคคีและสันติสุข

คำสำคัญ: หลักการสงเคราะห์, มุมมอง, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the principles of assistance from a Buddhist perspective. The assistance is the act of helping each other in the Buddhist perspective, it is divided into 2 things: 1) the material things assistance (Amisasangaha), it is the assistance with the blessing of things that are necessary in life, and 2) Dhamma assistance

(Dhammasangaha), it is giving the principles of Dhamma teachings as alms. The assistance aims to produce results in responding to life's needs and solving life's problems in 3 ways as follows: 1) solving personal problems, 2) solving social problems, and 3) solving psychological problems. The principles of the assistance in Buddhism include the practice of following Dhamma offerings, such as making offerings, practicing precepts, and practicing Vipassana meditation. The principle of providing material assistance to others includes sharing assistance with 4 necessities: food, shelter, clothing, and medicine. The characteristic of those who provide assistance is having love that is charitable. There is a kind heart and good wishes and there is a volunteer spirit thinking of helping without expecting anything in return. The benefits of the welfare principle bring harmony and peace to people in society.

Keywords: The principles of assistance, perspective, Buddhism

บทนำ

การสงเคราะห์มีความหมายกว้างนั้น คือ โดยทางวัตถุก็ได้สงเคราะห์ทางฝ่ายจิตวิญญาณก็ได้เพราะการสงเคราะห์ไม่จำเป็นจะต้องเป็นการให้การช่วยเหลือเสมอไป สิ่งใดเป็นการกระทำที่ดีขึ้น เป็นการสงเคราะห์ทั้งนั้น แม้ว่าสิ่งนั้น จะไม่เป็นที่พอใจแก่ผู้ถูกสงเคราะห์ก็ตาม ในทาง พระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงสงเคราะห์ภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วยการช่วยให้เห็นโทษใน เรื่องต่างๆ ภิกษุที่ประพฤติปฏิบัติไม่ชอบ พระองค์ตรัสว่า “เรารู้จักไม่ประคับประคองเธอทั้งหลาย เหมือนช้างม้อประคับประคองภานะดินดิบที่ยังดิบอยู่ เราจักกล่าวชมแล้วชมอีก จักกล่าวยกย่อง แล้วยกย่องอีก บุคคลใดมีแก่นสาร บุคคลนั้นจักดำรงอยู่” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้ที่ทนไม่ได้ไม่สามารถจะเป็นสาวกของ พระพุทธเจ้าได้ต่อไป ต้องออกไปจากศาสนา คนที่ทนได้จะบรรลุธรรม ดังนั้น สังคมสงเคราะห์ไม่จำเป็นจะต้องให้ผู้ถูกสงเคราะห์เสมอไป

การสงเคราะห์หรือการให้ความช่วยเหลือนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำชับว่าจะต้องกระทำให้ เหมาะสมแก่กรณี เหมาะสมเป็นรายๆ ไป เพราะถ้าไม่ถูกต้องเหมาะสมแก่กรณีแล้วก็จะทำให้การ ช่วยเหลือนั้นไม่ได้ประโยชน์ เช่นเดียวกับงานสังคมสงเคราะห์ที่มุ่งการให้ความช่วยเหลือให้เหมาะสม กับสภาพสถานะของผู้ขอรับบริการเป็นรายๆ ไปโดยใช้หลักการคำนึงถึงความแตกต่างของแต่ละบุคคล และเริ่มจากสภาพที่เขาเป็นอยู่ขณะนั้น ถ้าอธิบายให้ชัดเจนก็คงจะเห็นว่า ถ้าเราให้ความ ช่วยเหลือใครก็ตาม ช่วยอย่างไม่เหมาะสม เช่น บุคคลนั้นไม่สมควรช่วยเหลือ หรือสมควรช่วยเหลือใน ระดับใด ในขอบเขตใด แต่เราไม่วิเคราะห์วินิจฉัยให้ถ่องแท้ ช่วยเหลือโดยไม่ตั้งใจ ไม่คำนึงว่าใครจะ ช่วยใคร ไม่ควรช่วยและควรช่วยมากน้อยเพียงใด การให้ความช่วยเหลือนั้นๆ ก็จะไม่มีความจำเป็น การช่วยเหลือใครๆ ก็ทำได้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นนักสังคมสงเคราะห์เป็นต้น สงเคราะห์ด้านจิตใจจะ ช่วยควบคุมการสังคมสงเคราะห์ระบบฝ่ายวัตถุ ซึ่งถ้าสังคมสงเคราะห์ด้วยวัตถุกันบ่อย ๆ ก็อาจจะทำให้ไม่เห็นคุณค่า โดยเฉพาะการให้การสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยสัมมาทิฐิ เพราะสัมมาทิฐิจะทำให้คนกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ของเขาได้อย่างเหมาะสม

ส่วนลักษณะของการสงเคราะห์พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ 5 ประการ คือ (1) ด้วยศรัทธา คือ เชื่อว่าผลของความเสียสละจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น ตนก็มีจิตใจดี เบิกบานและอิ่มใจเมื่อเสียสละแล้ว นอกจากนี้ มีความเชื่อว่าการคิดดีพูดดี ย่อมมีผลตอบสนองแก่บุคคลผู้ทำความดีต้องติดสอยห้อยตามผู้ทำไปเสมอเหมือนเงาตามตัว ท่านแสดงของการให้ทานด้วยศรัทธาว่า จะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติเป็นคน

รูปร่างงาม น่ารักน่านิยมน (2) การสงเคราะห์จะทำให้เป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติมาก และลูกหลานญาติมิตรก็เชื่อฟังถ้อยคำ (3) การสงเคราะห์ ตามกาลเวลา คือ เสียสละในโอกาสที่เหมาะสม เช่น การสละทรัพย์ทำบุญให้ทานในวันสำคัญทางศาสนา ในวันปีใหม่ วันเทศกาล (4) การสงเคราะห์ด้วยจิตอนุเคราะห์ คือ ให้เกื้อหนุนโอบอ้อมอารีเมตตา และให้อุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือด้วยกรุณา ท่านแสดงผลของความเสียสละตามกาลและเสียสละด้วยจิตอนุเคราะห์ว่า จะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยเหลือเฟือและความประสงค์เต็มเปี่ยม (5) การสงเคราะห์โดยไม่กระทบกระทั่งตนและคนอื่น คือ เสียสละตามกำลังของตนที่มีอยู่และต้องไม่รบกวนของคนอื่นมา ส่วนผลดี คือ ทำให้เป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมาก และมีโภคทรัพย์ปราศจากภัย (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน และคณะ, 2533)

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะนำหลักการสงเคราะห์ในมุมมองพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสังคมสงเคราะห์มาเสนอเป็นแนวทางให้ทราบซึ่งหลักการสงเคราะห์ 2 อย่างคือ 1 อามิสสงเคราะห์ 2 ธรรมสงเคราะห์

แนวคิดของการสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา

หลักการสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนามองในสิ่งที่ว่ามนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์ หรือปัญหา และปัญหานั้นมนุษย์สามารถที่จะแก้ไขได้ในทางปฏิบัติ และนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาที่หลักการสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ 7 ประการดังนี้

1. ต้องคำนึงถึงหลักเหตุผลเป็นสำคัญ พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งต่างๆ ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย หรือดำเนินไปอย่างมีเหตุมีผล ปัจจัยย่อมเป็นสิ่งที่เกิดแต่เหตุ เมื่อแก้ไขปัญหาที่เหตุแล้วย่อมก่อให้เกิดผลของการดับปัญหานั้น ซึ่งเป็นไปตามหลักหรือกฎของธรรมชาติ ดังที่พระอัสสชิเถระได้กล่าวกับพระอุปลิสสะไว้ว่า “เยธมมา เหตุปุปภา เตสํ เหตุํ ตถาคโต เตสญจ โย นิโรธो เอวํวาทิ มหาสมโณ” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐฉบับที่ 2525) ซึ่งหมายความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติทรงสั่งสอนอย่างนี้

2. ต้องยึดหลักทางสายกลาง ซึ่งเป็นหลักของการแก้ไขปัญหาทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญมาก พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ว่ามีปัญหาหรือความสุดโต่งอยู่ 2 ประการ คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การหมกมุ่นในความสุขทางกาม และอัตตกิลมณานุโยค คือ การทรมานตนให้ลำบาก ทั้ง 2 อย่างนี้ไม่ใช่ทางที่จะทำให้บุคคลบรรลุถึงการดับปัญหาได้ และทรงเสนอหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ หลักของมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่ไม่ตึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไป เป็นการปฏิบัติที่พอเหมาะ พอดี และเป็นประโยชน์ทางด้านการสงเคราะห์ได้ในแง่ของทางสายกลางนั้นก็ คือ การที่ไม่เน้นวัตถุมากจนเกินไปจนลืมนด้านจิตใจ และไม่เน้นด้านจิตใจจนลืมนด้านวัตถุ แต่เป็นการสงเคราะห์ที่เน้นให้ด้านวัตถุและด้านจิตใจเป็นไปอย่างพร้อมๆ กัน

3. ต้องยึดหลักพึ่งตนเอง การแก้ไขปัญหาจึงเป็นเรื่องของเหตุผล มนุษย์จึงต้องเป็นผู้ที่ลงมือกระทำด้วยตนเอง ตามเหตุปัจจัยต่างๆ ด้วยตนเอง ในแง่ของการสังคมสงเคราะห์แล้ว ปัญหาต่างๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย ในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกัน เป็นการช่วยมนุษย์เหล่านั้นให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือสามารถพึ่งพาตนเองได้ และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง

4. ต้องเป็นไปอย่างสมดุล เป็นการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุ และจิตใจไปพร้อมๆ กันพระพุทธองค์ให้ดำเนินชีวิตด้วยการปฏิบัติแต่พอดี พัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจไปพร้อมๆ กันหรือปฏิบัติตามหลักของอริยมรรคมีองค์ 8 หรือปฏิบัติตามหลักของศีล สมาธิ และปัญญาเป็นไปอย่างสมดุลกัน

5. ต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามความเหมาะสม ยึดหลักทางสายกลาง ต้องทำหรือปฏิบัติอยู่อย่างสม่ำเสมอ มีความพยายามอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะประสบความสำเร็จ

6. ต้องสอดคล้องกับจุดหมายหลักของชีวิต การสังคมนาสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา จึงต้องสอดคล้องกับจุดหมายหลักของชีวิต คือ การดับทุกข์หรือปัญหาได้ในทางปฏิบัติเป็นหลักการเพื่อตรวจสอบว่า การกระทำนั้นๆ ถูกต้องหรือไม่

7. ต้องไม่ก่อทุกข์ให้กับทั้งของตนเองและผู้อื่น หลักธรรมข้อนี้เป็นผลมาจากการกระทำ และการกระทำนั้นๆ ต้องเป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เป็นไปเพื่อการป้องกัน แก้ไข ส่งเสริมพัฒนาทั้งในส่วนของคุณบุคคล ชุมชน และสังคม ทำให้ปัญหาสังคมลดลงและไม่เพิ่มปัญหาให้กับสังคมอีกต่อไป

นอกจากนี้ยังพบว่า แนวคิดและพัฒนาการของการสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา ยังหมายถึง การจัดให้มีการดำเนินการสงเคราะห์ให้สอดคล้องกับแนวคิดและหลักการสงเคราะห์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา และได้นำหลักพุทธธรรมที่เป็นวิธีการสงเคราะห์มาพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัยโดยเน้นไปที่การหน้าที่คือการปฏิบัติตามธรรมในระดับพื้นฐานคือ คำสอนที่สอนให้บุคคลรู้จักการดำเนินชีวิตของมนุษย์รู้จักดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิต ที่เรียกว่า อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการ ได้แก่

1. ทิฐุธรรมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องต้น

3. ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด

อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการนี้ เป็นวิธีการสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับแนวคิดและหลักการสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธในลักษณะดังนี้

1. ในแง่ของความคิด อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการ เป็นวิธีการสงเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาของชีวิต คือ 1) ทิฐุธรรมิกัตถะ เป็นวิธีสงเคราะห์ให้บุคคลได้มาซึ่งปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อร่างกายอย่างเพียงพอ เป็นการสงเคราะห์รายบุคคล 2) สัมปรายิกัตถะ เป็นวิธีการสงเคราะห์เพื่อให้สังคมมีความสงบสุข เป็นการตอบสนองด้านสังคม เป็นการมุ่งสงเคราะห์เพื่อให้แก้ปัญหาส่วนสังคม 3) ปรมัตถะ เป็นวิธีการสงเคราะห์ด้านจิตใจ เพื่อให้บุคคลมีความมั่นคงสงบสุข เป็นการตอบสนองด้านจิตใจ วิธีนี้เป็นการดับปัญหาอย่างสิ้นเชิง

2. ในแง่ของหลักการ อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการ สอดคล้องกับหลักการสงเคราะห์ชุมชนตามแนวพุทธ ดังนี้ 1) อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการ เป็นวิธีการสงเคราะห์ที่เป็นไปตามหลักเหตุผล หรือแก้ไขปัญหาตามสาเหตุ เป็นวิธีการสงเคราะห์ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม จิตใจ อย่างสมดุลกัน 2) อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการ เป็นวิธีสงเคราะห์ที่ทุกคนต้องลงมือปฏิบัติเอง เป็นวิธีการแก้ไขที่ค่อยเป็นค่อยไปตามความเหมาะสม เป็นการขจัดปัญหาทั้ง 3 ด้าน โดยมุ่งให้ดับปัญหาได้ในที่สุด และเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวม

3. ในแง่ของกระบวนการสงเคราะห์ ในแง่ของการสงเคราะห์ อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการ เป็นคำสอนหลักหรือเป็นวิธีการสงเคราะห์ที่เป็นจุดเริ่มต้นที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติตามคำสอนข้ออื่น ๆ ที่สนับสนุนการสงเคราะห์ตามหลักอัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการได้อย่างเป็นระบบ เช่น การสงเคราะห์ตามหลักทิฐุธรรมิกัตถะ ข้อมูลฐานสัมปทา ย่อมนำไปสู่หลักอิทธิบาท 4 เป็นต้น

ดังนั้น อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการ จึงเป็นวิธีการสังคมนาสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยวิธีการแล้ว อัตถะหรือประโยชน์ 3 ประการเป็นการสงเคราะห์ที่มุ่งให้เกิดผลเป็นการตอบสนองความต้องการของชีวิตและแก้ไขปัญหาของชีวิต ในลักษณะดังต่อไปนี้

1. การแก้ไขปัญหาส่วนบุคคล ปัญหาส่วนบุคคลเป็นปัญหาที่เกิดจากความต้องการที่จำเป็นทางชีววิทยา บุคคล จะต้องแสวงหาปัจจัยที่จำเป็นต่างๆ อย่างน้อยปัจจัยสี่ มาตอบสนองความต้องการ หรือการหา

เลี้ยงชีพของตนและครอบครัวให้เพียงพอ การแก้ไขปัญหาส่วนบุคคลนี้ จะต้องแก้ไขโดยปลูกฝังให้บุคคลทุกคน มีคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่เรียกว่า “ทิวฐธัมมิกัตถะ หรือประโยชน์ในปัจจุบัน 4 ประการ คือ 1) อุฏฐานสัมปทา คือ ความขยันหาทรัพย์ 2) อารักขสัมปทา คือ การประหยัดและอดออม 3) กัลยาณมิตตตา คือ การรู้จักคบเพื่อนดี 4) สมชีวิตา คือ การเลี้ยงชีพแต่พอดี หลักอิทธิบาท 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ คือความพอใจในงานที่ตนเองทำ 2) วิริยะ คือความพากเพียรทำงาน 3) จิตตะ คือเอาใจฝักใฝ่ในงานที่ทำ 4) วิมังสา คือหมั่นใช้ปัญญาใคร่ครวญ

2. การแก้ไขปัญหาส่วนสังคม ปัญหาส่วนสังคมเป็นปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม เป็นปัญหาที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลโดยรวม เพราะเกิดความขัดแย้ง ทะเลาะกัน ในเรื่องลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น เป็นเรื่องค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมของคนในสังคม อาจเนื่องมาจากกิเลส นั้นเอง ดังนั้น การแก้ไขปัญหาส่วนสังคมนั้น จะต้องแก้ไขที่พฤติกรรมของคนในสังคม ให้มีคุณธรรมขั้นพื้นฐาน เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่เรียกว่า “สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องต้น 4 ประการ คือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สัทธาสัมปทา คือ มีศรัทธาที่ถูกต้อง เช่น หลักกรรม ความดี ความชั่ว 2) สีลสัมปทา คือมีศีลธรรม และเคารพกฎระเบียบของสังคม 3) จาคสัมปทา คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละช่วยเหลือกัน 4) ปัญญาสัมปทา คือมีปัญญารู้เท่าทันสถานการณ์ เข้าใจความจริงของชีวิต

3. การแก้ไขปัญหาส่วนจิตใจ ปัญหาส่วนจิตใจ เป็นปัญหาที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อน เพราะมนุษย์มีกิเลสอยู่ในจิตใจ ถ้าจิตใจถูกครอบงำด้วยกิเลสแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อบุคคลเช่นเดียวกัน เพราะพระพุทธศาสนาถือว่าจิตใจเป็นใหญ่เป็นหัวหน้า แก้ไขได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ คือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 1) สัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้อง 2) สัมมาสังกัปปะ คือคิดถูกต้อง 3) สัมมาวาจา คือพูดถูกต้อง 4) สัมมากัมมันตะ คือกระทำถูกต้อง 5) สัมมาอาชีวะ คือเลี้ยงชีพถูกต้อง 6) สัมมาวายามะ คือพยายามถูกต้อง 7) สัมมาสติ คือมีสติถูกต้อง 8) สัมมาสมาธิ คือมีสมาธิถูกต้อง

ธรรมะกับงานสังคมสงเคราะห์

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของพระพุทธศาสนานั้นมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่ ต้องการให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจเรื่องชีวิตให้ถูกต้อง คือ เข้าใจว่าชีวิตคืออะไร สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตคือ อะไร มันมาจากเหตุอะไร แล้วมันให้ทุกข์ให้โทษให้ประโยชน์แก่เราอย่างไรเราควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นอย่างไรให้ปัญญาพิจารณาในเรื่องต่าง ๆ ให้ชัดเจนถูกต้อง ความทุกข์ก็จะน้อยลง คนที่ฉลาด สามารถที่จะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุขและไม่คล้อยตามความทุกข์ ความสุขนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อเราอยู่ได้ โดยไม่เป็นทุกข์ เรียกว่าเราได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา เพราะจุดประสงค์ของ พระพุทธศาสนาอยู่ที่การทำลายปัญหา คือความทุกข์ให้หมดสิ้นไป จุดมุ่งหมายของงานสังคม สงเคราะห์ก็เช่นเดียวกันคือ การช่วยป้องกันแก้ไขพัฒนาศักยภาพของบุคคลในสังคม หรือจะ เป็นการช่วยบุคคลที่มีปัญหาให้ช่วยตัวเองได้หรือจะเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในสังคม ก็เป็นจุดมุ่งหมายของงานสังคมสงเคราะห์ว่าจะทำอย่างไรให้คนในสังคมมีชีวิตที่ เป็นสุขตามอัตภาพของแต่ละบุคคล การขจัดปัญหาให้หมดสิ้นไปในพระพุทธศาสนา ด้วยการไม่ยึดมั่น ถือนั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นของไม่เที่ยง เป็นอนัตตา ในงานสังคมสงเคราะห์ก็ เช่นเดียวกันการขจัดปัญหานั้น ก็ต้องหาสาเหตุของปัญหา หาทางดำเนินการหาทางออกของปัญหาและในขณะที่นักสังคมสงเคราะห์ให้บริการนั้นก็จะใช้ธรรมะ หรือใช้ข้อธรรมะบางประการในการให้ความช่วยเหลือและจะให้ธรรมะนั้นช่วยแนะนำผู้รับบริการให้ดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้องด้วยเช่นกัน ท่านพุทธทาสได้กล่าวว่า (พุทธทาสภิกขุ, 2525) “เรื่อง

สังคมสงเคราะห์ที่จะให้แก่ใครก็ตามให้ในปริมาณที่เหมาะสมพอดี ไม่ให้มัวเมาลุ่มหลง ความหมายของการกินดีอยู่ดี อย่าให้เพ้อจนเกินไป และการสงเคราะห์ที่ดีที่สุดก็คือการให้บรรรมธรรมแก่เขา”

ดังนั้นปัญหาที่มีอยู่ทุกวันนี้อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นปัญหาทางจิตใจ เพราะถึงแม้ประเทศที่พัฒนาดีแล้ว มีหลักประกันทางสังคมดีแล้ว ประชาชนยังไม่มีความสุขทางจิตใจ ส่วนความสุขทางวัตถุ นั้นมีอยู่เต็มเปี่ยมแล้ว แต่ขาดทางจิตใจ ทำให้ไม่มีความสุข การกินดีอยู่ดีนั้นควรเป็นการกินอยู่แต่พอดี ไม่ให้มีอะไรที่มากเกินไป เกิดความต้องการ ปัญหาในปัจจุบันจะสิ้นสุดไม่ได้ เพราะปัญหามาจาก วัตถุนิยม เมื่อคิดจะสร้างและพัฒนาแต่วัตถุ จึงเกิดความไม่พอเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ถ้าพัฒนาจิตใจจัด กิเลสตัณหา อุปาทานต่างๆ ลงก็จะพิจารณาได้ว่าอะไรถูกอะไรควร อะไรพอดี หรือไม่พอดี การ แ่งแย่งกัน การเบียดเบียนกันก็จะน้อยลง มีความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ช่วยเหลือสังคมมากกว่าการ มองแต่ตัวเอง ศาสนาพุทธไม่ได้ห้ามการพัฒนาหรือความก้าวหน้าทางวัตถุ แต่ศาสนาสอนให้เราไม่ เป็นทุกข์ในการพัฒนานั้น และทำให้การพัฒนานั้นก้าวหน้าไปโดยไม่เบียดเบียนคนในสังคม

หลักการสงเคราะห์ในมุมมองพระพุทธศาสนา จึงมีดังต่อไปนี้

การสงเคราะห์เป็นหลักที่สำคัญอย่างหนึ่งในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพราะเป็นการแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลทั่วไปหรือระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนโดยสรุป หลักการสงเคราะห์ในมุมมองพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ อามิสสงเคราะห์ การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ธรรมสงเคราะห์ การให้หลักธรรมเป็นทานโดยให้แนวทางในการประพฤติปฏิบัติตามหลักหลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ทาน ศีล ภาวนา การชี้แนะบุคคลให้เกิดสัมมาทิฐิ

หลักสงเคราะห์ด้านการให้ทาน เมื่อวิเคราะห์จากเนื้อหาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น พบว่าการสงเคราะห์ต่อกันของพระพุทธเจ้าต่อพระสงฆ์บ้าง พระสงฆ์ต่อพระสงฆ์บ้าง ต่อประชาชนบ้าง ทำให้มีพัฒนาการในด้านต่างๆ คือ ถวายทาน หลายเรื่อง เช่น อายุวัฒนกุมาร (พระไตรปิฎกพร้อมมรรคถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534) ได้กล่าวถึงพราหมณ์ ผู้เป็นพ่อซึ่งเป็นเจ้าภาพในพิธีถวายอาหารและน้ำปานะตลอดทั้ง 7 วัน 7 คืน เกิดผลทาน ในวันสุดท้ายพระพุทธเจ้าเสด็จเป็นองค์ประธานในพิธี ซึ่งอายุวัฒนกุมารและบุคคลอื่นได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าด้วย ทานที่ถวายจึงมีผลมากถือได้ว่าเป็นผู้บำเพ็ญทานมัยอย่างยิ่ง ในการประกอบพิธีกรรมการสืบทอด ก็ได้รับอิทธิพลการบำเพ็ญทานนี้จึงมีการให้ทานตั้งแต่การถวายสังฆทาน วัตถุที่ถวายอาจจะเป็นปัจจัย 4 ซึ่งเป็นปัจจัยสำหรับการดำรงชีวิต การถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ที่มาเจริญพระพุทธมนต์สืบทอด รวมถึงการจัดเลี้ยงอาหารแก่แขกผู้มาร่วมงาน เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการบำเพ็ญทานมัยทั้งสิ้น

หลักสงเคราะห์ช่วยเหลือต่อกัน การสงเคราะห์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น ปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น เรื่อง บัณฑิตตีสามเณรเล่าว่า ท่านท้าวสักกะที่ทำการสงเคราะห์แก่มหาบุคคลด้วยการแปลงร่างเป็นพ่อครัว ผู้ทำอาหารถวายแด่พระพุทธเจ้าโดยได้ถวายปลาตะเพียนแดงหนึ่งคู่สำหรับทำอาหาร (พระไตรปิฎกพร้อมมรรคถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534)

เรื่องต่อมา เช่น เรื่อง ปุติศัตตตีสสเถระ (พระไตรปิฎกพร้อมมรรคถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534) เรื่องเล่าว่า ภิกษุรูปนี้ ป่วยไม่มีใครดูแล รักษา ความทราบถึงพระพุทธองค์ จึงทรงเสด็จไปดูแลและทรงรักษาด้วยพระองค์เอง เช่น ทรงให้ภิกษุเปลี่ยนผ้าจีวร นำไปซักให้แห้ง นำไปตากแดด ปิดกวาดที่พักที่นอน เป็นต้น ตลอดจนดูแลเรื่องอาหารการบริโภคที่ถูกต้องลักษณะ จึงทำให้หายจากอาพาธในครั้งนี้ได้ หน้าที่อย่างนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ควรเป็นหน้าที่ในการสงเคราะห์ต่อกันของภิกษุผู้บวชมาไม่มีญาติพี่น้อง จึงต้องคอยเอาใจใส่ต่อกัน อย่าทอดทิ้งหรือปัดภาระให้คนอื่น

หลักของผู้ให้การสงเคราะห์ คุณลักษณะของผู้ให้การสงเคราะห์ ได้แก่ ผู้ให้พึงดำรงตนด้วยความรักที่เป็นกุศลจิตต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั่วไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544) (ความรักนี้จัดอยู่ในกลุ่มฉันทะเป็นแรงบุญกุศลตรงข้ามกับตัณหาและราคะที่อยากได้แต่ไม่ต้องการให้คนอื่นมีลักษณะเห็นแก่ตัวเป็นเกณฑ์) อีกทั้งจะต้องมีเมตตาจิตที่เป็นปฏิกิริยาต่อความไม่พอใจ (โทสะ) โดยตรง หากขาดเมตตาแล้ว จิตก็ไม่อ่อนโยนจะสงเคราะห์ไม่ได้เลย และจิตอาสาที่มีลักษณะเหมือนกับเมตตาเพียงแต่มองกิริยาหรือกิจกรรมในการแสดงออกทางสังคมเป็นตัวกำหนดเท่านั้น เช่น นักเรียนมีจิตอาสาช่วยเหลือคนพิการตาบอดเดินข้ามถนน พลเมืองดีมีจิตอาสาช่วยเหลือยุงทรายในคราวน้ำท่วมใหญ่ของประเทศ ในเนื้อหาของแต่ละหัวข้อต่อไปนี้

หลักการความรักที่เป็นกุศลจิต ในบันทึกธรรมของพันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้คำจำกัดความ พร้อมทั้งอธิบายความไว้ว่า เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ จากนั้นท่านก็อธิบายความรักใคร่ออกเป็นมี 2 ประเภท เพื่อแยกให้เห็นว่า ความรักใคร่แบบไหนเป็นเมตตา แบบไหนไม่ใช่ ได้แก่

1) ความรักใคร่ด้วยอำนาจของความกำหนด เช่น ความรักระหว่างเพศ อยู่ในกลุ่มของความรักที่มีตัณหาและราคะเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต ซึ่งเป็นเรื่องของเป็นกิเลส เป็นที่มาของความทุกข์ ผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ต้องพยายามกำจัดออกจากใจ ความรักใคร่ประเภทนี้ไม่ใช่เมตตา

2) ความรักแบบเมตตา ความรักประเภทนี้ เป็นเรื่องของความหวังดี คือปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข เช่น มารดารักบุตร มิตรสหายรักกัน เป็นต้น ความรักที่เรียกว่า เมตตา นี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญทั้งฆราวาส ทั้งบรรพชิต เพราะเป็นคุณธรรมที่จะช่วยให้การอยู่กันกลมเกลียวเป็นไปด้วยดี มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรักความเอื้อเฟื้อ เข้าใจซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมอยู่เย็น และเป็นสุข

กล่าวโดยสรุป บทนิยามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ตลอดจนคัมภีร์รุ่นหลัง ให้บทนิยามของเมตตาเป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือเป็นเรื่องคุณภาพ หรือสภาวะของจิตที่ประกอบด้วยความหวังดี ปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น สัตว์อื่น โดยปราศจากตัณหา หรือราคะ เป็นเครื่องชักจูง ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่เป็นกามคุณ เป็นสภาพจิตที่มีความอ่อนโยน เอื้อเฟื้อ มีความเป็นมิตรต่อผู้อื่น (พันเอกปิ่น มุทุกันต์, 2526)

ส่วนคำว่า เปมะ ในพระไตรปิฎกท่านแปลตามศัพท์ว่า ความรัก อรรถกถาอธิบายว่า ชื่อ ว่า เปมะ เพราะอรรถว่า ประพฤติรักใคร่ (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534) ได้แก่ความรักที่อาศัยเรือน หมายความว่า ความรักแบบ เปมะ นั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อวัตถุ บุคคล สถานที่ สิ่งของ หรือสิ่งที่เป็นรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น รักพ่อแม่ รักพี่น้อง รักงาน รักศิลปะ รักการศึกษา รักบ้านเกิดเมืองนอน เป็นต้น (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534)

เมตตา เป็นความรักแบบไหน หรือมีลักษณะอย่างไร? ก่อนจะตอบคำถามนี้ ขอให้พิจารณาข้อความจากคัมภีร์อรรถกถาต่อไปนี้

เมตตามีอันเป็นไปในอาการให้ประโยชน์เกื้อกูลเป็นลักษณะ มีการนำสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลเป็นรส มีการปลดปล่อยความอาฆาตเป็นเครื่องปรากฏ มีการแสดงความพอใจของสัตว์ทั้งหลายเป็นปทัฏฐาน ความสงบพยาบาลเป็นสมบัติของเมตตานั่น (มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, 2513)

เมตตา เป็นความรักที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเป็นที่ตั้ง เป็นความรักที่มุ่งความสุขแก่ผู้อื่นเป็นสำคัญ เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า “บรรดาภคัตตริยเป็นต้น หรือสมณพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่ง มีจิตเมตตาอย่างแนบแน่น ย่อมอนุเคราะห์สัตว์โลกทั่วไป” (พันเอกปิ่น มุทุกันต์, 2526) และพร้อมกับการมุ่งให้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน ไม่มีความเคียดแค้น พยาบาทต่อกัน นำมาซึ่งความพอใจทั้งสองฝ่าย อรรถกถาบางแห่งท่านจึงใช้คำ 3 คำ เพื่อบ่งบอกถึงผลของการมีเมตตา ได้แก่ ความไม่มีเวร ความปลอดภัย และความสุข บาลีว่า อเวรีโน เขมิโน สุขิโน

หลักการจิตเมตตาและกรุณาปรารถนาดี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสอานิสงส์ของการเจริญเมตตาไว้ถึง 11 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ อมนุษย์ และเทวดาทั้งหลาย ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราภยันตรายไม่ได้ จิตตั้งมั่นได้เร็ว สิ้นน้ำสลดใจไม่หลงลืมสติตาย เมื่อยังไม่บรรลุนิพพานย่อมเข้าถึงพรหมโลก พรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรมซึ่งแสดงออกจากส่วนลึกของจิตใจ คือความรัก ความปรารถนาดี อยากให้บุคคลและสัตว์ดำรงอยู่ในความดีงาม ประสบสุข เป็นประโยชน์ เป็นความบริสุทธิ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในฐานะเพื่อนร่วมโลก เป็นความปรารถนาดีที่ไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ บุคคลที่ควรเจริญพรหมวิหารเป็นอันดับแรก คือตนเอง เริ่มตั้งแต่การแผ่เมตตาให้กับตนเอง กรุณา ปรารถนาให้ตนเองพ้นจากห้วงทุกข์ มุทิตา ครั้นเมื่อพ้นจากทุกข์ใดๆ แล้ว ก็พลอยยินดีกับตนเอง และอุเบกขากับสิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นโลกธรรม ซึ่งมีขึ้น-มีลง มีสรรเสริญมีนินทา เมื่อเจริญพรหมวิหารให้กับตนเองเป็นแล้ว ก็จะสามารถที่จะแผ่ไปยังผู้อื่นได้อย่างจริงใจหากเจริญเมตตาอันเป็นธรรมข้อแรกของพรหมวิหารธรรมได้ถึงระดับอัปปมัญญาซึ่งหมายถึงการมีความรู้สึกอย่างแท้จริง ในการมุ่งให้เหล่าสัตว์อยู่ร่วมกันอย่างไม่มีเวรไม่มีภัยไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ให้อยู่ดีมีสุขสมควรตามสถานะของตน เป็นความรู้สึกอย่างไม่มีประมาณ ไม่จำกัดกลุ่ม ไม่มีเขตแดน ถือว่ามีประโยชน์อย่างกว้างขวาง และยังเป็นพื้นฐานช่วยให้ กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกิดขึ้นได้ง่าย และยิ่งช่วยทำให้การสร้างบารมีต่างๆ สำเร็จง่ายขึ้น นอกจากนี้ อัปปมัญญา ยังเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ถ้าผู้ปฏิบัติบรรลุถึงอัปปมัญญาสามารถสงบกิเลส คือความพยายา ความริษยาหลงได้ จิตของบุคคลผู้นั้น ก็จะสงบสุขเยือกเย็นและดำรงตั้งมั่นอยู่ในนาน การดำรงชีวิตในชาติปัจจุบันจะมีแต่ความสงบสุข ถ้าหากว่าได้บรรลุรูปฌาน 4 สิ้นจากโลกนี้ไป ก็จะบังเกิดในพรหมโลก

ดังนั้น พรหมวิหารธรรม นับเป็นข้อธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งที่พึงเจริญให้มีในตน หากนำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ก็จะสามารถนำความสุขสงบแก่ตน เมื่อนำไปใช้ในการบริหารคนบริหารองค์กร จะทำให้สังคมนั้นมีการเอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกันโดยเฉพาะทางด้านจิตใจ เป็นสังคมที่สงบสุข น่าอยู่ บุคคลที่นำหลักธรรมนี้ไปประพฤติปฏิบัติ ก็จะเป็นคนงามทั้งภายใน คือในจิตใจที่สามารถสัมผัสได้และภายนอกจะมีบุคลิกภาพที่ดึงดูดให้น่าคบหาในพระไตรปิฎกได้นิยามความหมายของเมตตาไว้สั้นๆ ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่นำใคร่ ภาวะที่รักใคร่ เมตตาเจโตวิมุตติ นี้ เรียกว่า เมตตา” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534) ในบางแห่งก็เพิ่มคำว่า “ในสัตว์ทั้งหลาย” เข้ามา ซึ่งเมื่อนำมาเพิ่มกับคำเดิมที่มีอยู่แล้วก็จะได้ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า เมตตา” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534) และเรียกจิตที่ประกอบด้วยสภาวะดังกล่าวนี้ว่า เป็นจิตที่ประกอบด้วยเมตตา

คำนิยามดังกล่าว เมื่อเทียบเคียงกับอรรถกถา ก็มีลักษณะไม่ต่างกันมาก เช่น “ชื่อว่า เมตตา เพราะอรรถว่ารักใคร่ อธิบายว่า ผูกเยื่อใย ชื่อว่า เมตตา เพราะความเจริญเป็นไปในมิตร หรือความเจริญนั้นเป็นไปต่อมิตร” “ความไม่มีตรี กิริยาที่รัก ความเป็นผู้มีความรัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ความเป็นผู้เอ็นดู ความแสวงหาประโยชน์ ความอนุเคราะห์ ความไม่พยายา ความไม่ปองร้าย ความไม่โกรธ ชื่อว่า เมตตา” “ชื่อว่า เมตตา เพราะมีความเยื่อใย อธิบายว่า ความรัก ชื่อว่า เมตตา เพราะมีความรัก หรือความเป็นไปแห่งความรัก” “ธรรมชาติโดยอมสนิสนม รักใคร่ ฉะนั้นธรรมชาตินั้น ชื่อว่าเมตตา อธิบายว่า ย่อมเสนาหา

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ชื่อว่า เมตตาเพราะรักใคร่ เยื่อใย ยินดีในสัตว์ทุกจำพวก” “ความเป็นผู้ใคร่เพื่ออันนำมาซึ่งหิตสุข โดยนัยว่า ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงมีความสุขเถิด ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า เมตตา” (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2521) ในด้านสหทศศาสตร์แสดงรูปวิเคราะห์ว่า มิชชติ สนิยหิตติ เมตตา แปลว่า ธรรมชาติโดยอมรักใคร่ชื่นชมต่อสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า เมตตา

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของคำว่าเมตตาว่า ความรัก, ความปรารถนาให้เขามีความสุข, แผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขถ้วนหน้า (เป็นข้อ 1 ในพรหมวิหาร 4 ข้อ 2 ในอารักขกัมมัฏฐาน 4) บางแห่งท่านก็ใช้คู่กับกรุณา เขียนติดกันว่า เมตตากรุณา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2543) หมายถึง ความรักความปรารถนาดี และความสงสาร ความอยากช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ (เป็นข้อแรกในเบญจธรรม) สอดคล้องกับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานที่นิยามไว้ว่า “ความรักและเอ็นดู, ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข, เป็นข้อ 1 ในพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

ลักษณะความกระตือรือร้นทางด้านจิตใจในการที่จะทำประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น ถือว่าเป็นลักษณะของผู้มีเมตตาอยู่ภายในจิตใจ ผู้มีลักษณะดังกล่าวนี้ เมื่อมีการก่อกวนขึ้นกับบุคคลอื่น ย่อมไม่เอาเรื่องของตนเองเป็นข้ออ้างเพื่อที่จะได้พ้นภาระรับผิดชอบ มีข้อความในพระบาลีที่น่าสนใจเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวนี้ควรนำมาพิจารณา กล่าวคือ พระพุทธเจ้าข้า แม้ข้าพระพุทธเจ้าก็มีความคิดอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอที่เราได้อยู่ร่วมกับเพื่อนสพรหมจารีเห็นปานนี้ ข้าพระพุทธเจ้านั้นได้เข้าไปตั้งเมตตาภาวกรรมเมตตาวิจิตรกรรม เมตตาโมกขกรรมไว้ในท่านเหล่านี้ ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ ข้าพระพุทธเจ้ามีความคิดอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ เราพึงวางจิตของตนให้เป็นไปตามอำนาจแห่งจิตของท่านเหล่านั้นเท่านั้น ดังนี้แล้ว วางจิตของตนให้เป็นไปตามอำนาจจิตของท่านเหล่านั้นแหละ กายของพวกข้าพระพุทธเจ้าต่างกันก็จริงแล แต่จิตเป็นเหมือนดวงเดียวกันพระพุทธเจ้าข้า (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม, 2534)

หลักการจิตอาสาช่วยเหลือโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน จิตอาสา ก็คือ จิตที่พร้อมสละเวลา แรงกาย แรงใจและสติปัญญาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่นหรือสังคมเป็นการกระทำด้วยความสมัครใจ ไม่หวังผลตอบแทนและเป็นการกระทำที่ไม่ใช่ภาระหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบของตนเองอย่างเช่น การที่พระสงฆ์มีจิตอาสาช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม ช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อนจากภัยหนาว เป็นต้น (ซึ่งแท้จริงแล้วไม่ใช่กิจของสงฆ์โดยตรง แต่เป็นการสงเคราะห์ชาวบ้านหรือที่เรียกศัพท์สมัยใหม่ว่า จิตอาสา ก็ค่อนข้างเหมือนกัน)

สรุป

การสงเคราะห์ช่วยเหลือต่อกัน (อปายันมัย) เช่น การบริจาคทรัพย์ เสื้อผ้า อาหาร แก่ผู้ยากไร้ ผู้ประสบภัยน้ำท่วม และส่วนประโยชน์ที่เกิดในระดับปัจเจกบุคคล คือ การสงเคราะห์ระหว่างบิดามารดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาและบุตรธิดาก็พึงปฏิบัติต่อบุคคลท่าน (กตเวที) ส่วนการสงเคราะห์พระสงฆ์เน้นปัจจัย 4 คือ ไตรจีวร อาหาร บิณฑบาต เสนาสนะและเภสัชยารักษาโรค เป็นต้น ประโยชน์ของการของการสงเคราะห์ทำให้เกิดประโยชน์ในระดับสังคม คือ ด้านการส่งเสริมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น การถวายไทยธรรม การสร้างเสนาสนะวัตถุ ถาวรวัตถุ การถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าและหมู่สงฆ์ ด้านการลดปัญหาความเห็นแก่ตัวและรู้จักเสียสละเพื่อสาธารณกุศล เช่น ทำให้เกิดตัวอย่างแก่คนอื่นในทางสังคมที่กล้าสละทรัพย์เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และด้านความสามัคคีความเข้มแข็งทางสังคม

การสงเคราะห์ด้วยหลักธรรมทาน นักสังคมสงเคราะห์จะต้องนำหลักธรรมะไปใช้ในการปฏิบัติงาน และใช้ในการพัฒนาตนเอง นอกเหนือไปจากความรู้ที่มีอยู่เพื่อให้นักสังคมสงเคราะห์ต้องกระทำกับบุคคล กลุ่ม และชุมชนที่มีปัญหาที่มีความต้องการในระดับต่างๆ กันการนำธรรมะมาประยุกต์ใช้จะทำให้คุณค่าเป็นอย่างมา งาน สังคมสงเคราะห์เป็นงานที่ละเอียดอ่อน เพราะเป็นการให้การช่วยเหลือที่จะพัฒนาบุคคล ไม่ใช่เพียงแต่การช่วยเหลือที่จะให้เฉพาะสิ่งของเท่านั้น การปฏิบัติงานทุกขั้นตอนจะต้องกระทำด้วยสติ ใช้ปัญญาในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือ ลำพังเฉพาะการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับผู้รับบริการก็เป็นงานที่จะต้องใช้ความรู้ลึกใช้ความละเอียดอ่อนใช้ความอดกลั้นเป็นอย่างมากเพราะการสร้างสัมพันธ์ภาพเป็น

สิ่งจำเป็นที่จะทำให้กระบวนการปฏิบัติงานดำเนินต่อไปได้ดีหรือไม่เคยงัด สัมพันธภาพที่ดีจะเริ่มจากการที่นักสังคมสงเคราะห์ได้พบกับผู้รับบริการครั้งแรกการให้การต้อนรับหรือพบปะด้วยความเป็นมิตรดังกล่าวนั้น การสงเคราะห์เป็นหลักที่สำคัญอย่างหนึ่งในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพราะเป็นการแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลทั่วไปหรือระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนโดยสรุปหลักการสงเคราะห์ในมุมมองพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ อามิสสงเคราะห์ และธรรมสงเคราะห์

เอกสารอ้างอิง

- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน และคณะ. (2533). หลักการดำรงชีวิตในสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2521). ปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี. พระนคร: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ จัดพิมพ์.
- พันเอกปิ่น มุทุกันต์. (2526). บัณฑิตธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2525). บรมธรรมภาคต้น. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2531). สัทธัมมปกาสินี ทูติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.